

Голубець Г.В.,
молодший науковий співробітник

*Музей етнографії та художнього промислу
Інституту народознавства НАН України,
м. Львів.*

ЛЬВІВСЬКІ МУЗЕЙНІ ЗБІРКИ ДЕКОРАТИВНО- УЖИТКОВОГО МИСТЕЦТВА 1950-Х РР. (НА ПРИКЛАДІ МУЗЕЮ ЕТНОГРАФІЇ ТА ХУДОЖНЬОГО ПРОМИСЛУ ІНСТИТУТУ НАРОДОЗНАВСТВА НАН УКРАЇНИ)

Анотація. Серед сучасних українських музеїв львівські займають особливе місце. Тут у музейних фондах зберігаються великі колекції декоративно-ужиткового мистецтва. Значне зацікавлення викликає творче надбання професійних художників, яке знаходиться у фондах збірки Музею етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України.

Ключові слова: Львів, декоративно-ужиткове мистецтво, 1950-і роки, Музей етнографії та художнього промислу.

Аннотация. Голубець Г.В. Львовские музейные собрания декоративно-прикладного искусства 1950-х гг. (на примере Музея этнографии и художественного промысла Института народознания НАН Украины). Среди современных украинских музеев львовские занимают особенное место. Здесь в музейных фондах хранятся большие коллекции декоративно-прикладного искусства. Значительный интерес вызывает творческое наследие профессиональных художников, которое находится в фондовых собраниях Музея этнографии и художественного промысла Института народознания НАН Украины.

Ключевые слова: Львов, декоративно-прикладное искусство, 1950-ые годы, Музей этнографии и художественного промысла.

The summary. Holubets H.V. Lviv museum collections of the decorative and applied art 1950s (Museum of the Ethnography and Art Crafts). Lviv museums take a special place among the contemporary Ukrainian museums. Here in the museum store-house collections kept big collections of the professional decorative and applied art. Excite great interest creative legacy of the professional artists preserved in the collections of the Museum of the Ethnography and Art Crafts.

Keywords: Lviv, decorative and applied art, 1950s, Museum of the Ethnography and Art Crafts.

Надійшла до редакції 10.02.2010

Постановка проблеми. До початку Другої світової війни у Львові діяли 8 архівів, понад 60 бібліотек, більш як 70 приватних колекцій та бібліотек, а також 25 музеїв. Серед останніх, функціонували державні та міські, релігійні, приватні, добродійні, корпоративні, тобто різні за змістом, формою власності та юридичним статусом установи. Характерним для міста явищем було й те, що його музейні колекції творили професійні історики й мистецтвознавці спільно з щедрими жертводавцями [7, 3].

Після завершення другої світової війни у львівських музеях відбувалися складні та суперечливі процеси, значною мірою пов'язані із зміною суспільно-ідеологічних пріоритетів.

Аналіз публікацій. Загальна кількість фахових досліджень музейних збірок Львова у дорадянський та радянський періоди, а також в роки незалежності, є доволі значною та, все ж таки, вочевидь недостатньою. В останні роки почали появлятися публікації з актуальних питань історії декоративно-ужиткового мистецтва, розвитку професійної творчості на основі багатих народних традицій (Станкевич М. Українське художнє дерево XVI – XX ст. – Львів, 2002; Кара-Васильєва Т. Чегусова З. Декоративне мистецтво України XX ст. У пошуках великого стилю. – Київ: Либідь, 2005;). Окремі публікації стосуються висвітлення та популяризації музейних колекцій. Однак переважна їх більшість є статтями у періодичних виданнях або каталогах. Серед інших питань, не приділено зокрема ще належної уваги унікальним зібранням професійного українського декоративно-ужиткового мистецтва львівських музеїв.

Мета роботи – узагальнення багатолітнього досвіду формування, дослідження і популяризації львівських музейних збірок професійного декоративно-ужиткового мистецтва другої половини XX ст.

Результати дослідження. З повоєнним поверненням до Львова радянська влада намагалася змінити споконвічну специфіку знаного в Європі культурно-мистецького осередку. Зокрема, в “Законі про п'ятирічний план розвитку народного господарства СРСР на 1946-1950 рр.” ставилося завдання – “перетворити місто Львів у великий індустріальний центр України” [4, 266]. За тогочасними офіційними даними протягом 1945 - 1947 рр. “у робітничі колективи Львова влилося понад 40 тис. чоловік” [2, 274].

На тлі соціально-демографічних перемін відбувалося впровадження у сфери культури та мистецтва нової ідеології у вигляді соціалістичного реалізму. Цей процес здійснювався у трьох напрямках: розширення діяльності Спілки художників, заснування мистецького навчального закладу радянського типу, реорганізації та ідеологічної “фільтрації” місцевих музейних колекцій і фондових збірок.

На початку 1950-х рр. у Львові діяли 7 державних музеїв, а саме: філіал центрального музею В.І.Леніна, історичний, музей українського мистецтва, літературно-меморіальний музей І.Франка, природознавчий, етнографії та художнього промислу та картинна галерея. У їхніх фондах знаходилось

понад 329 тис. пам'яток, з яких близько 30 тис. експонувалось. [4, 297].

Аналізуючи музейні надбання 1950-х рр., важливо враховувати наявність двох принципово відмінних періодів – перша третина десятиліття, позначена подальшим домінуванням тоталітарної системи та її мистецько-естетичних уподобань, і наступні дві третини, які стали початком перемін, небаченого досі вільнодумства 1960-х рр.

Специфіка повоєнного десятиліття позначилася на розвитку практично всіх традиційних різновидів декоративно-ужиткового мистецтва. У значній мірі її відображають львівські музейні збірки. Найбільші з них знаходяться у Музеї етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України (далі – МЕХП). Зупинимося на найхарактерніших прикладах.

На підприємствах та в експериментальних майстернях у 1950-х рр. відбувалося свідоме формування творчих колективів, де поєднувалися зусилля професіоналів і народних майстрів. Такий своєрідний синтез професійного і народного давав цікаві результати.

У 1958 р. до фондів МЕХП надійшла група творів Омеляна Железняка (всього 10 од. зб.). Не маючи спеціальної професійної освіти, він у той час був майстром-модельєром в Експериментальній керамічній майстерні колишньої Академії будівництва та архітектури УРСР. Працюючи поруч з художниками Н.Федоровою, Г.Шарай, О.Грудзинською та ін., О.Железняк завжди залишався творчо самобутнім майстром, прагнув зробити кожну річ “не схожою” на те, що було зроблено раніше [10, 54].

Цікаво, що твори О.Железняка зберігаються у МЕХП не лише у фонді кераміки. Забавки із глини цього майстра (7 од. зб.) знаходимо у фонді іграшки. Керамічні свищики у вигляді фігурок тварин свідчать про досконале володіння автора традиційною формою народної керамічної іграшки.

Керамічна майстерня Академії будівництва та архітектури УРСР, яку називали “Софіївська керамічна”, була центром багатолітньої плідної співпраці народних майстрів, художників та архітекторів. З 1948 р. її очолювала Ніна Федорова. Вона вперше створила і застосувала неповторні ефекти відновного вогню, а також відродила рецептуру поливи “бичача кров”, віднайдені в давні часи китайськими майстрами на основі пропорційного поєднання міді та срібла [5, 142]. Серед творів Н.Федорової (всього 33 зразки, в тому числі 1950-х рр.), які надійшли до МЕХП у 1964 р., знаходимо тарілки, вазочки, миски, глечики, а також письмовий набір.

Заслужують на окрему увагу твори знаного мистця художньої кераміки, заслуженого майстра УРСР, члена Міжнародної академії кераміки в Женеві – Дмитра Головка. Його куманець “Баран” (1949) – ліплена, декоративна посудина великих розмірів, покрита темно-синьою поливою, експонувався на виставках поруч з творами видатних народних майстрів ХІХ ст. – О.Бахматюка, І.Баранюка, В.Шостопальця, І.Гончара та інших [6, 47].

Широке визнання у повоєнний час отримали твори Васильківського майолікового заводу, що на Київщині. Традиції васильківської кераміки творили Надія і Валерій Протор'єви, а також Михайло Денисенко, який працював на заводі головним художником. Велика група творів Протор'євих надійшла до МЕХП у 1958 р. Більшість виробів розписані із застосуванням техніки фляндрівки, декоровані багатим рослинним орнаментом.

У повоєнний період розпочинається активний розвиток художньої кераміки у Львові. Він зумовлений низкою факторів, насамперед, відкриттям у 1947 р. кафедри кераміки Львівського державного інституту прикладного і декоративного мистецтва. Серед перших випускників інституту (1953 р.) були відомі згодом художники – М.Гладкий, Б.Горбалюк, Я.Захарчишин, І.Томчук. Саме їхні твори поповнили фонди львівських музеїв в кінці 1950-х рр. Чимало ранніх творів згаданих митців опинилися у колекції МЕХП.

До кінця 1950-х рр. найтиповішою формою організації виробництва в українських народних художніх промислах були артлі. Лише у 1960 р. відповідними урядовими постановами артлі було остаточно реорганізовано у державні підприємства – фабрики та заводи. Серед українських підприємств особливе місце займає досвід Київського експериментального кераміко-художнього заводу. На початку 1950-х рр. для оздоблення фарфору на завод запросили майстрів українського народного розпису з с. Петриківки – В. Павленко, В. Клименко-Жукову, М. Тимченко, Г. Черніченко та ін. Однак перенесення петриківського розпису на фарфорові вироби не завжди давало позитивні результати. У багатьох випадках суцільний квітковий розпис густою мережкою вкриває предмети. Тому, незважаючи на надзвичайну майстерність виконання, “вцілому розпис важкий і зовсім приховує властивості фарфору” [3, 66]. На окремих тарілках В.Клименко-Жукової, а також Г.Черніченко та С.Болзан (1953 – 1955 рр.) знаходимо зіставлення різномасштабних узорів, які відверто не гармоніюють між собою. Дно деяких тарілок прикрашене композиційно перенасиченим квітковим розписом, хоч їхні краї оздоблені надзвичайно вишуканою вузькою смужкою рослинного орнаменту.

Митці, які працювали на Київському заводі, створювали й скульптурну пластику. У колекції МЕХП зустрічаємо твори В. Щербини. О.Жникруп, Г.Молдаван, О.Рапай, Г.Калуги. У їхніх творах відображені традиційні сцени з повсякденного життя народу, які викликають яскраві позитивні емоції.

Більшість виробів інших відомих українських фарфорових та фаянсових підприємств знаходиться у Львові лише у фондових збірках МЕХП. Серед них – Полонського фарфорового заводу (близько 150 од. зб.), Довбишського фарфорового заводу (близько 100 од. зб.), Городницького фарфорового заводу (близько 70 од. зб.), Коростенського фарфорового заводу (близько 100 од. зб.).

У повоєнний час в Україні нарощувались виробничі потужності скловиробної промисловості. Відродження

мистецтва гутного скла у Львові розпочалося на зламі 1940 – 1950-х рр. Згодом відбувалися складні процеси, пов'язані з поступовим переростанням творчості народних майстрів у професійне мистецтво. Прикметною ознакою наростаючих перемін стало те, що з 1956 р. на склозаводах почали вводити штатні посади художників.

Велику роль у формуванні музейних збірок відіграли тогочасні виставки. Художні вироби львівських гутників експонувалися на обласних та республіканських виставках народного і професійного ужиткового мистецтва (1948 - 1950 рр.). Великий вернісаж відбувся у Москві під час Декади української літератури та мистецтва (1951 р.) [9, 69]. Після цих та багатьох інших виставок Міністерство культури СРСР закуповувало твори, які призначались для подальшого централізованого розповсюдження. Таким чином, художні вироби зі скла потрапляли до музейних колекцій Львова.

Розвиток професійного гутного скла у Львові пов'язаний з яскравими індивідуальностями, які черпали свій потенціал у глибинах народного мистецтва. До їх числа належать майстри-гутники – П.Семененко, М.Павловський, Й.Гуляньський, П.Думич, О.Гера, Б.Валько, І.Мацієвський, Р.Жук, Я.Мацієвський, І.Чабан. Їхні вироби зберігаються у колекції МЕХП.

Середінших найтитлованишим є М.Павловський. якого називали майстром “першої руки”. У 1955 р. музей купив перші роботи автора. Удосконалюючи майстерність, він все частіше звертається до різноманітних питних наборів, декоративних ваз, традиційних для українського скла штофів та пляшок, скульптурної пластики. У 1959 – 1960-х рр. було придбано понад 70 виробів майстра. В дотепних, гротескових фігурках звірів, птахів, риб автор далеко не завжди дотримується реальності у кольоровому вирішенні. Прикладом цього є синій баранчик, червона собака, жовта лисиця, зелені кіт тощо.

За усієї різноманітності традиційних прийомів гутної техніки, твори львівських майстрів-склодувів були у значній мірі подібними між собою. Справжню оригінальність та свіжість думки внесла у художнє скло плеяда професійних митців, яка появилася та активно працювала у наступні десятиліття.

У 1950-х рр. по всій Україні відбувається інтенсивний розвиток текстильної промисловості. Засновуються нові комбінати і фабрики, у зв'язку з чим виникає потреба у фахівцях з вищою освітою. Їх готує кафедра художнього текстилю Львівського державного інституту прикладного та декоративного мистецтва. Перший випуск тут відбувся у 1953 р.

Розуміння завдань текстилю у 1950-х рр. було специфічним. Чимало унікальних авторських тканин імітує станкову живописну картину. Використовуються принципи достовірного реалістичного зображення, близькі до натури кольори. Нерідко домінують ідеологічні сюжети, герої часів революції та війни, вожді і партійні лідери. У композиційному вирішенні широко використовується радянська символіка. Часто

живописні зображення замикаються у широкі смуги рослинного квіткового орнаменту.

Зразками таких виробів поповнилась збірка МЕХП у 1950 р., коли було прийнято рішення про передачу частини пам'яток Київського державного музею українського мистецтва до Львова. Характерним для того часу є зображення на шовку, в оточенні геометричного орнаменту, портрету Й.Сталіна. Внизу на виробі – китиці квітів та напис: “Слава мудрий вождь Тобі за життя щасливе”. Інший виріб, композиційно схожий до попереднього, з портретом В.Леніна. Автором обидвох батиків є С.Лимаренко.

Разом з тим, у згаданій групі творів були ткани вироби іншого характеру. Йдеться, насамперед, про вовняний килим з геометричним орнаментом авторства Ф.Бабюк та групи килимів, декорованих рослинним орнаментом і подвійною каймою В.Ладирка.

У 1950-х рр. багато художників на різних підприємствах України працювало в техніках холодного та гарячого батіку, традиційної вибійки та вільного розпису. Так, у 1954 р. до МЕХП надійшли два батіки авторства Г.Захаріясевиц. Вироби присвячені 300-літтю возз'єднання України з Росією. На вишневому тлі, у широкому обрамленні, на трьох полях зображені Б.Хмельницький, грамота возз'єднання та гетьманська свита.

У 1956 р. музей закупив понад 20 взірців шовкових тканин Київського шовкового комбінату. Авторами групи декоративних хустинок цього ж комбінату є художники М.Грибанова і Т.Мороз. Вони створили ряд авторських розробок за мотивами українських традиційних тканин і узорчатих рушників. Велика група виробів (понад 50 од.), декорованих способом фотофільмодруку, надійшла до МЕХП із Дарницького шовкового комбінату. Розписані хустки з 4-х сторін обрамлені каймою у вигляді гірлянд: сплетених галузок і квітів, поміж якими іноді зображені голуби.

Значного поширення у вибійці в кінці 1950-х рр. набувають сюжетно-тематичні композиції, пейзажі, зображення архітектурних пам'яток та різних побутових сцен. Так, серед тканин є хустки зі зображеннями пам'ятника Б. Хмельницькому, будівлі Верховної ради, із написами: “Київ”, “XXI КПРС”, “Фестиваль УРСР”, в обрамленні віночків з квітами, розет, ромбів тощо.

У фондах МЕХП зберігаються також вироби Київської прядильно-ткацької фабрики, Крелевецької фабрики художнього ткацтва, Артїлі ім. Л.Українки (Полтава), Художньо-промислової артїлі ім. Н.Крупської (с. Великі Сорочинці), Артїлі ім. К.Цеткін (с. Решетилівка), Фабрики “Жіноча праця” (с. Клембівці),

У 1950-х рр. було створено чимало виробів з дерева. Однак більшість з них є творами народних майстрів. Серед підприємств художньої обробки дерева виділяється Косівське виробничо-художнє об'єднання “Гуцульщина”, засноване у 1939 р., із філіалами у с. Кути, Пістинь, Яблунів, Брустурів, Річка. Найбільше праць майстрів з Гуцульщини зберігається нині у МЕХП. Так, у 1955 р. до музею надійшла група

виробів (біля 50 од.), поверхня яких щедро декорована різьбленим орнаментом, інкрустацією, перламутром і бісером, – тарілки, браслети, топірці, кубки, попільниці, ручки для писання, курильний набір та інші вироби. Зразком “нового” підходу до вирішення орнаментального мотиву, в якому центральне місце займає радянська символіка, є письмовий набір. В його декор закомпоновано прапор, 5-кутну зірку та напис “30 років ВЛКСМ”. Серед інших виробів зустрічаємо декоративну тарілку з портретом Б.Хмельницького, портретне зображення Т.Шевченка і Й.Сталіна (МЕХП, 1955) тощо.

В артлі “30-річчя Радянської України” (с. Річка, заснована у 1948 р.) виготовляли декоративні тарелі, шкатулки, пудрениці, цукорниці, гудзики та інші подарункові вироби. Схожі вироби виготовлялись в артлі ім. І.Франка (с.Бростурів, заснована у 1948 р.). Однак, “для більшості подарункових виробів різьбярських артлій була характерна перенасиченість декору і посилення контрастності кольорів в інкрустації” [11, 171].

Після прийняття рішення Ради Міністрів УРСР про розвиток народних художніх промислів, у 1958 р. в Косові заснуються художньо-виробничі майстерні Художнього фонду. Провідні майстри художньої обробки дерева беруть участь у всесоюзних виставках народного мистецтва. Їхня творчість отримує високу оцінку: за заслуги в розвитку традиційної різьби понад 30 народних різьбярів Косова стають членами Спілки художників СРСР [1, 179].

У 1950-х рр. розвивається художнє деревообробництво у Львові, Стрию, Самборі, Сколе, Турці, Дрогобичі, Яворові. У 1948 р. у Львові, при артлі ім. Л.Українки організують цех художнього різьблення, а в 1952 р. при товаристві “Художник” заснують ще один різьбярський цех. У названих дільницях почали трудитися Іван та Степан Кішаки, Іван та Василь Одрехівські, Андрій Сухорський, Антін Фігель та інші. Вироби цих майстрів сьогодні зберігаються у багатьох музеях України, зокрема у МЕХП.

Серед львівських музеїв найбільше металевих виробів зберігається у фонді художнього металу МЕХП. У радянські часи великої популярності набула техніка карбування. Карбовані з тонкої мідної бляхи вироби були доволі дешевими, але не завжди вирізнялися високим художнім рівнем. До кращих творів 1950-х рр., які знаходимо у МЕХП, належить “Портрет Б.Хмельницького” В.Курочки (1954). Однак, загаданий автор не обминув тенденції творення тематичних сюжетів тоталітарного режиму. Такими є: декоративна тарілка, присвячена XIX з’їзду ВКПБ та портрет Й.Сталіна (поч. 1950-х рр.) Серед інших виробів 1950-х рр. привертають увагу медалі, які навряд чи можемо відносити до декоративно-ужиткового мистецтва.

Висновки. На підставі вивчення фондів збірок львівських музеїв можемо стверджувати, що у період 1950-х рр. тут переважають твори народних майстрів, які в артліях та експериментальних майстернях

працювали поряд із професійними художниками. Професійне декоративно-ужиткове мистецтво ще не виділилося в окрему сферу авторської діяльності і доробок художників часто мало чим відрізнявся від створеного народними майстрами. Певний виняток становлять хіба що текстильні вироби, керамічні твори та предмети фарфорово-фаянсового виробництва.

Подальші дослідження передбачається провести у напрямі поглибленого вивчення головних тенденцій формування колекцій українського декоративно-ужиткового мистецтва у львівських музеях, аналізу основних творів та доробку окремих художників.

Література.

1. Будзан А. Різьба по дереву // Нариси з історії українського декоративно-прикладного мистецтва. – 1969. – С. 179.
2. Долинський Л. Український художній фарфор. – Київ: Академія наук УРСР. – 1963. С. 66.
3. Історія Львова / Ред.кол.: В.Секретарюк [відп. ред.]; А.Борзенко, М.Брик, М.Івасюта та ін.; – К.: Наукова думка, 1984. – С. 266.
4. Кара-Васильєва Т., Чегусова З. Декоративне мистецтво України XX ст. У пошуках великого стилю. – Київ: Либідь, 2005. – С. 142.
5. Каталог-путівник Львів. державного музею українського мистецтва / Авт.-упоряд. І. Катрушенко, І. Гургула. – Львів, 1955. – С. 47.
6. Крутоус А. До питання формування окремих музейних збірок України та м. Львова у ХІХ – першій третині ХХ ст. // Наук. Записки. – Вип. VII. – Львівський історичний музей. – Львів, 1998. – С.3.
7. Малишко К. Нариси з історії декоративно-ужиткового мистецтва. – С. 132.
8. Петрякова Ф. Українське гутне скло. – С. 69.
9. Сакович І. В. Народна керамічна скульптура радянської України. – К.: Наукова думка, 1970. – С. 54.
10. Станкевич М. Українське художнє дерево ХVІ – ХХ ст. – Львів, 2002. – С. 171.